

İslamiyet'in Avrupa ile ilk teması daha Hz. Muhammed hayatta iken gerçekleşmiştir. Asırlar boyu süregelen İslam-Avrupa ilişkisi Endülüs Medeniyeti ile zirveye ulaşmıştır. Günümüzde Avrupa denildiğinde akıllara gelen zenginlik ve refahın Avrupa'da yaşayan Müslümanlar açısından geçerli olup olmadığı meselesi araştırılmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da azınlık olarak yaşayan Müslümanların siyasi, sosyal, dinî, ekonomik, kültürel ve demografik durumları, içinde buldukları olumlu-olumsuz şartları ortaya koyması açısından önemlidir. Elinizdeki kitap Avrupa'daki Müslüman azınlıklar hakkında kaleme alınan çeşitli makaleleri ve kırka yakın Avrupa ülkesinde yaşayan Müslümanları çeşitli yönleriyle ele almayı amaçlamaktadır.

ISBN 978-625-7236-70-6

9 786257 236706

GÜNÜMÜZ AVRUPASINDA
MÜSLÜMAN AZINLIKLAR

EDİTÖR: İRFAN AYCAN

OTTO

GÜNÜMÜZ AVRUPASINDA
MÜSLÜMAN
AZINLIKLAR

EDİTÖR
İRFAN AYCAN

OTTO

OTTO 209

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Günümüz Avrupasında Müslüman Azınlıklar

Editörler: İrfan AYCAN

Editör Yardımcısı: Okan UZUNÖZ

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Grafik Tasarım ve Uygulama: TAWOOS

Baskı: Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık Sertifika No :43988

1. Baskı: Aralık 2021

ISBN 978-625-7236-70-6

Sertifika No: 44396

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06420 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

otto@ottoyayin.com

facebook.com/otto.yayinlari

twitter.com/ottoyayin

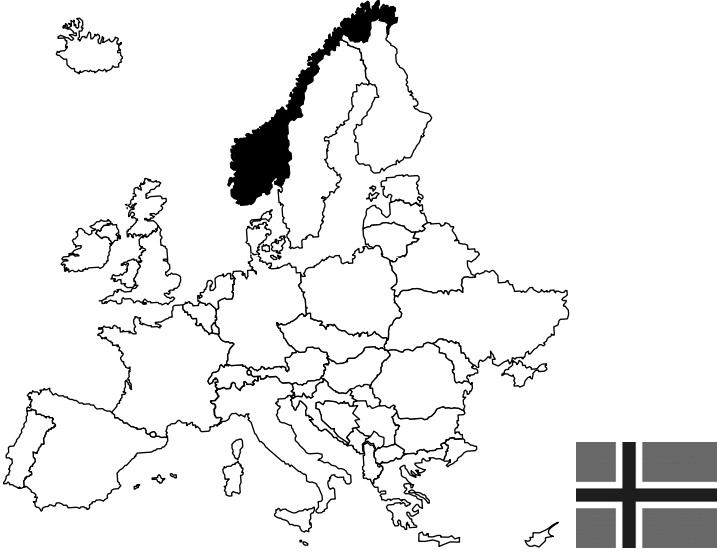
İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / <i>İrfan Aycan-Okan Uzunöz</i>	7
GÜNEY AVRUPA'DA İLK MÜSLÜMAN AZINLIK: MÜDECCENLER VE MORİSKOLAR/ <i>Mehmet Özdemir</i>	14
SİCİLYA MÜSLÜMANLARI TARİHİ (BAŞLANGIÇTAN NORMAN İSTİLASINA KADAR) <i>Burak Arslan</i>	37
SÖMÜRGE DÖNEMİNDE İSLAM'IN AVRUPA'YA GİRİŞİ / <i>Nizamettin Parlak</i>	64
AVRUPA'NIN DOĞU İLE İLİŞKİ ARACI ORYANTALİZM ÜZERİNE / <i>Seyfettin Erşahin</i>	77
20. YÜZYILDA AVRUPA'YA YÖNELİK GÖÇ HAREKETLERİ VE ARDINDA YATAN DİNAMİKLER / <i>Kadir Canatan</i>	110
AVRUPA'DA İSLAMAFOBİ VE SEBEPLERİ / <i>Halife Keskin</i>	126
AVRUPA'DA İSLAM VE MÜSLÜMANLARIN GELECEĞİ / <i>Adnan Bülent BALOĞLU</i>	137
GÜNÜMÜZ AVRUPASINDA MÜSLÜMAN AZINLIKLAR	146
1. ALMANYA / <i>Yasin Baş</i>	149
2. ANDORRA PRENSLİĞİ / <i>Şemsettin Ulusal</i>	183
3. AVUSTURYA / <i>Remziye Seçen</i>	196
4. BELÇİKA / <i>Halife KESKİN</i>	216
5. BELARUS CUMHURİYETİ / <i>Okan Uzunöz</i>	225
6. BULGARİSTAN / <i>Cafer Acar</i>	239
7. ÇEK CUMHURİYETİ (ÇEKYA) / <i>Cahit Kara</i>	255
8. DANİMARKA / <i>Ahmet Onay</i>	269
9. ESTONYA CUMHURİYETİ / <i>Aygün Yılmaz</i>	281
10. FİNLANDİYA / <i>Adnan Bülent Baloğlu</i>	294

11. FRANSA / <i>Halife Keskin</i>	305
12. HIRVATİSTAN / <i>Rahman Ademi</i>	316
13. HOLLANDA / <i>Haluk Songur-Meral Çelik</i>	328
14. İNGİLTERE / <i>Seyfettin Erşahin</i>	346
15. İRLANDA CUMHURİYETİ / <i>Ahmet Zahid Özcan</i>	372
16. İSPANYA KRALLIĞI / <i>Cumhur Ersin Adıgüzel</i>	386
17. İSVEÇ / <i>Adnan Bülent Baloğlu</i>	400
18. İSVİÇRE KONFEDERASYONU / <i>Şemsettin Ulusal</i>	413
19. İTALYA / <i>Mahmut Özdemir</i>	433
20. İZLANDA / <i>Ahmet Zahid Özcan</i>	447
21. KARADAĞ / <i>Rahman Ademi</i>	460
22. LETONYA CUMHURİYETİ / <i>Aygün Yılmaz</i>	472
23. LİHTENŞTAYN / <i>Büşra Edis</i>	480
24. LİTVANYA CUMHURİYETİ / <i>Aygün Yılmaz</i>	495
25. LÜKSEMBURG / <i>Mustafa Salih Edis</i>	502
26. MACARİSTAN / <i>Cahit Kara</i>	514
27. MAKEDONYA / <i>Rahman Ademi</i>	531
28. MALTA / <i>Mahmut Cihangir</i>	543
29. MOLDOVA CUMHURİYETİ / <i>Okan Uzunöz</i>	556
30. MONAKO / <i>Mustafa Salih Edis</i>	570
31. NORVEÇ / <i>Recep Önal</i>	581
32. POLONYA / <i>Kadir Öztürk</i>	599
33. PORTEKİZ CUMHURİYETİ / <i>Cumhur Ersin Adıgüzel</i>	614
34. ROMANYA / <i>Bayram Ünce</i>	623
35. SIRBİSTAN / <i>Remziye Seçen</i>	638
36. SLOVAKYA / <i>Mahmut Cihangir</i>	652
37. SLOVENYA / <i>Mahmut Cihangir</i>	665
38. UKRAYNA / <i>Okan Uzunöz</i>	676
39. YUNANİSTAN / <i>Recep Paçaman-Büşra Aycan</i>	688
DİZİN	713

31. NORVEÇ

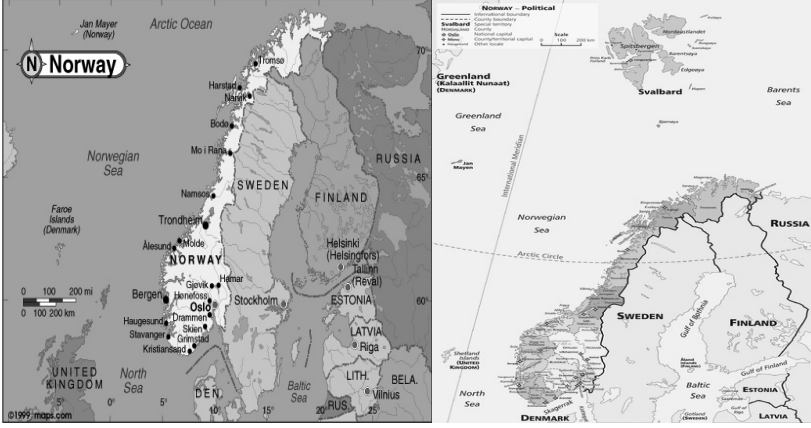
RECEP ÖNAL¹

1. Ülke Hakkında Genel Bilgi

			
Başkent	Resmî Dil	Hükümet	Kuruluşu
Oslo	Norveççe (Bokmål: Resmî Norveççe ve Nynorsk: Yeni Norveççe)	Parlamber Sistem, Anayasal Meşrutî Monarşi	7 Haziran 1905
			
Yüzölçümü	Nüfusu	Para Birimi	K.B düşen M. Gelir
...	5.384.576	Norveç Kronu (NOK)	667270 NOK

¹ Doç. Dr., Giresun Üniversitesi İslami ilimler Fakültesi Kelam ABD.

2. Ülkenin Tarihçesi

Norveç halkının kökenleri ülkenin ilk yerlileri olarak bilinen Vikinglerden gelmektedir. Viking sözü MS 800 ile 1100 yılları arasında Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya ve İzlanda gibi İskandinavya ülkelerinde yaşayan yerli halkı ifade etmektedir.² Vikingler, Norveç'te MS 800 ile 1030 veya 1050 yıllarında hüküm sürdükleri için bu dönem Norveç tarihinde "Viking Devri" olarak adlandırılmıştır.³ Norveç, 872 yılına kadar tek bir ülke olmayıp her birini bir kralın yönettiği birbirinden bağımsız pek çok sayıda küçük krallıklardan oluşmaktaydı. Ancak Viking Kralı Harald Hårfagre 872'de "Hafrsfjord" ismiyle geçen savaşta rakiplerini mağlup ederek, bu küçük krallıkları tek bir Norveç Krallığı altında birleştirmiştir. Bu nedenle Norveç halkının ilk kralı olarak kabul edilmektedir.⁴ Viking Devri 1030 yılında Kral Olav Haraldson'un ölümü ile son bulmuştur.⁵ 1030-1577 yılları kapsayan dönemde ise Norveç'in "Orta Çağ"ı kabul edilir.⁶ Norveç tarihinde 1240-1350 yıllarını içine alan bu dönem "Altın Çağ" diye de adlandırılır. Bu dönemde krallık sosyal, siyasi ve ekonomik bakımından gelişmeye başlamış, ülkenin alt yapısı oluşturulmuştur.⁷ 1397'de Norveç ve İsveç Danimarka, Krallığı idaresi altında bir araya gelerek Danimarka Kralı idaresi altında Kalmar Birliği olarak bilinen büyük bir İskandinav İmparatorluğu'nu kurmuşlardır.⁸ 1523'te İsveç bu birlikten ayrılmış, Danimarka ve Norveç ise bu birlikteliği 1814 yılına kadar devam ettirmiştir.⁹ 19. yüzyılın başlarında

² Libæk, I., Stenersen, Ø., *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, Oslo, Dinamo Forlag, 2003, 17-18; Solberg, B., "Vikingtiden", *Store Norske Leksikon*, ed. Henriksen, P., vd., Oslo, Kunnskapsforlaget, 2006, 15, 381.

³ Solberg, "Vikingtiden", 382-383; Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 19, 23-24.

⁴ Thusen, P.,Rovik, S., "Norge", *Store Norske Leksikon*, ed. Henriksen, P., vd., Oslo, Kunnskapsforlaget, 2006, C. 11, 311 vd.

⁵ Steinsland, G., "Hvordan Ble Hedendommen Utdredt Og Pavirket Av Kristendommen", *Motet Mellom Hedendom Og Kristendom i Norge*, ed. Hans, L., Oslo, Universitet sforlaget, 1995, 11; Solberg, "Vikingtiden", 383.

⁶ Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 33; Riste, O., *Norway's Foreign Relations -A History*, Oslo: Universitet sforlaget, 2001, 13.

⁷ Thusen&Rovik, a.g.m., s. 314; Riste, *Norway's Foreign Relations -A History*, 24-25.

⁸ Riste, *Norway's Foreign Relations -A History*, 27.

⁹ Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 49 vd.

Avrupa'da yaşanan Napolyon Savaşları neticesinde savaşı kaybeden Danimarka, yönetimi altında bulundurduğu Norveç'i, 1814 yılında imzalanan Kiel Antlaşması uyarınca İsveç Krallığı'na bırakmak zorunda kalmıştır. Norveç, 17 Mayıs 1814'te "Grunnloven" isimli ilk anayasası hazırlayarak bir bağımsızlık deklarasyonu yayınlanmış, ancak İsveç Kralı Karl Johan bunu kabul etmediği için tam bağımsızlığına kavuşamamıştır.¹⁰ 1905 tarihinde İsveç tarafından Danimarkalı Prens Charles (VII. Håkon)'in Norveç Kralı ilan edilmesiyle, ülke tam bağımsızlığına kavuşmuştur.¹¹ Bu tarihten itibaren kendine ait özel anayasasını oluşturan Norveç, anayasal monarşi ile yönetilen parlamenter, demokratik ve temsili esaslara dayalı bir krallık ile uluslararası arenada bağımsız ve egemen bir ülke olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

2.1. Siyasi Hayat

Norveç, anayasal monarşi ile yönetilen parlamenter, demokratik ve temsili esaslara dayalı bir krallıktır. Devletin bu yapısı, 17 Mayıs 1814 tarihinde kabul edilen Anayasasının "Norveç Krallığının Bütünlüğü"nü ifade eden 1. maddesinde "Hür bağımsız, bölünmez, parçalanmaz ve vazgeçilmez bir krallıktır; yönetim şekli sınırlı ve kalıtsal monarşidir" şeklinde ifade edilmiştir.¹² Norveç Anayasası, (1) Devlet Şekli ve Dini, (2) Yürütme Yetkisi (Kral ve Kraliyet Ailesi), (3) Yasama Yetkisi ve İnsan Hakları, (4) Yargı Yetkisi ve (5) Genel Hükümler olmak üzere beş ana bölüm ve 112 maddeden oluşturulmuştur.¹³ Norveç'te siyasi güç kuvvetler ayrılığı prensibine uygun olarak üç kurum tarafından paylaşılmıştır: 1. Yasama kurumu olan parlamento, 2. Yürütme işlevini yerine getiren hükümet ve 3. Yargı kurumu olan Adliye (mahkemeler). Siyasi güç ise birbirlerini dengelemeleri ve herhangi bir kolun kendi çıkarları için güçlerini kötüye kullanmasının önlenmesini sağlamak için devlet, iller ve belediyeler arasında coğrafi olarak bölüştürülmüştür.¹⁴ Norveç kralı, toplumun lideri olup, ordunun ve Kilise'nin başkanıdır. Ancak siyasi gücü olmayıpülke yönetiminde sadece törensel ve simgesel bir role sahiptir.¹⁵ Yasama yetkisi ise demokratik yollarla seçilerek iş başına gelen Norveç parlamentosuna aittir. Parlamentonun 169 üyesi vardır ve bu üyeler 4 yıllığına seçilir. Norveç'te iki farklı seçim vardır. Birincisi parlamento seçimleridir ki her dört yılda bir düzenlenir. İkincisi ise belediye ve ilçe seçimleridir. Bu seçimler de her dört yılda bir yapılır.¹⁶ Norveç'in siyasi sistemi temsili demokrasiye dayandığı

¹⁰ Riste, *Norway's Foreign Relations -A History*, 41-43, 49-50; Ellingsen, E. & MacDonald, K., *Stein Pa Stein: Norsk-Somali Ordliste*, Oslo: J.W. CappelensForlag AS, 2005, 99, 101.

¹¹ Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 77 vd.

¹² Norveç Parlementosuwep sitesi: <https://www.stortinget.no> (SET: 23.01.2021).

¹³ Ellingsen&MacDonald, *Stein Pa Stein: Norsk-Somali Ordliste*, 99-101; Stensvold, A., "From Monopolyto Pluralism: Norwegian State Religion in the Modern Era", *Religious Pluralism Conference*, <http://www.kotor-network.info/papers/Kotor2004/Norway> (SET: 23.01.2021).

¹⁴ Önal, R., *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, Bursa, Emin Yay., 2016, 48; Çiçek, H., "Norveç Yerel Vergi Sistemi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 /16 (2012), 202.

¹⁵ Lodemel, v.dğr., *Social Policies in Norway: Processes, Structures and Implementation Mechanisms*, New York, United Nations, 2001, 21.

¹⁶ Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 46 vd.; Tokar, C., "Norveç Yönetim Sistemi", 21. *Yüzyılda Yönetim*, ed. Nidas, K., Ankara, İçişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Başkanlığı Yayınları, 2003, 338.

için birçok siyasi parti vardır. Norveç'in siyasi hayatında ağırlıklı olan bu partiler, kendi içinde sağ-sol görüşe sahip olma bakımından iki kutba ayrılmıştır. Soldaki partileri İşçi Partisi, Sosyalist Sol Partisi temsil ederken, Sağ partileri İlerleme Partisi ve Sağ Parti temsil eder. Hıristiyan Demokrat Partisi ve Sol Partisi ise sağ ve sol görüşün ortasında yer almaktadır.¹⁷

2.2. Coğrafya

Norveç, Batı Avrupa'nın en kuzeyinde yer alan bir kıyı ülkesidir. Kuzeyinde Kuzey (Barents) Deniz'i, batısında Norveç Denizi ve Atlas Okyanusu, güneyinde Baltık denizi, güneydoğusunda İsveç, kuzeydoğusunda ise Finlandiya ve Rusya Federasyonu bulunan Norveç'in yüzölçümü 385.207 km²'dir. Norveç coğrafi olarak beş bölgeye ayrılmıştır. Bunlar Kuzey-Norveç, Trøndelag, Vestlandet (Batı Bölgesi), Sørlandet (Güney Bölgesi) ve Østlandet (Doğu Bölgesi)'tir. Bunlar arasında % 35'lik oranla ülke topraklarının en geniş bölgesini teşkil eden Kuzey Norveç, ülkenin en kuzeyinde yer alır ve en az nüfusa sahip bir bölgedir. Østlandet, ülkenin en önemli ve en verimli topraklara sahip bölgesidir. Vestlandet ise, en engebeli ve devamlı karlı dağların ve fiyortların bulunduğu bir bölgedir. Geniş ve açık arazilerden oluşan Trøndelag bölgesi de oldukça verimli topraklara sahiptir.¹⁸

2.3. İklim

Norveç'te sert karasal ve tundra iklimi etkilidir. Yaz ayları kısa ve serin, kış ayları ise uzun ve soğuktur. Bununla birlikte ülkenin güney ve batı kısmında ve sahillerinde sıcaklığın değişmesine neden olan Gulf Stream sıcak su akıntısının etkisiyle nemli ve ılıman iklim görülmektedir. Bu nedenle ülkenin kuzey ve doğu ile güney ve batı bölgelerinde iklim şartları değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte ülkenin kuzey ve doğusunda kar ve yağmur yağış oranı güney ve batı bölgelerine oranla daha fazladır. Ülkenin doğal bitki örtüsü ormandır. Ormanlar soğuğa dayanıklı iğne yapraklı ağaçlardan oluşmaktadır. Ormanlık alanlar ülke yüzölçümünün yaklaşık % 21'ini meydana getirir ve oldukça verimlidir. Ülkenin güneyinde ormanlar yoğunlukta iken kuzeyde daha çok tundralar egemendir. Norveç'in kuzeyinde ve iç bölgelerindeki arazilerinin çoğu buzla kaplı olduğu için tarım faaliyetleri de sınırlıdır. Bununla birlikte yüksek plato ve dik dağların arasında yer alan verimli vadiler ülke halkına sınırlı da olsa tarım yapma imkânı sağlamaktadır. Tarıma imkân tanıyan bu kısım, Norveç topraklarının yaklaşık %3'lük gibi küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Geriye kalan kısmını ise kayalık arazi, su, bataklık ve buzullar teşkil etmektedir.

2.4. Ekonomi

Norveç tarihinde 1800'lü yıllardan 1960'lara kadar ekonomik gücü olmayan

¹⁷ Leirvik, O. B., "Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue", *Tidsskrift for Islam forskning*, 2014, 8, 150- 151; Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 51.

¹⁸ Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 36.

Norveç'te bu dönemin sonunda Kuzey Denizi'nde petrol ve doğalgaz gibi kaynakların keşfedilip 1971 yılında ihraç edilmeye başlanmasıyla önemli dönüşümler yaşanmıştır. Ekonomisi süratle iyileşen Norveç, özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarına daha çok ödenek ayırarak ülke içinde yaşam koşullarını yükselterek büyük bir refah yakalamıştır.¹⁹ 1960'ların sonlarına kadar Avrupa'nın en fakir ülkelerinden biri iken bugün etrafını çeviren sulardan elde ettiği petrol ve tabii gaz sayesinde ekonomik şartlar ve hayat standartları bakımından dünyanın en güçlü ve en gelişmiş zengin ülkelerinden biri olmuştur.

Günümüzde Norveç ekonomisinin en büyük simgelerini ise petrol, doğalgaz, hidro-enerji, balıkçılık, ormancılık, makine ve kimya sanayi, mühendislik ve kâğıt endüstrisi oluşturmaktadır. Ülkenin toplam ihracatının üçte ikisini petrol ve doğalgaz satışı oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Norveç gemi ve deniz ürünleri ile kâğıt ürünleri de ihracat etmektedir. İthal ettiği ürünlerin başında makine ve teçhizat, madenler, kimyasal ve gıda ürünleri gelmektedir. Ülkenin en büyük ticaret merkezi ve en önemli limanı Oslo'dur. OPEC üyesi olan Norveç'in petrol ve doğalgaz üretim ve dağıtımının ana merkezi, Stavanger şehridir. Dünyanın birçok yerinde petrol üretimi ve dağıtımı ile uğraşan çok sayıda Norveç firmaları bulunmaktadır. Petrol sektöründe çalışan bu firmalar arasında en büyük olanları "Statoil" ve "Hydro" isimli firmalardır. Norveç tüm elektrik üretiminin neredeyse tamamını (% 90) hidroelektrik santrallerinden sağlamaktadır. Diğer taraftan dünya ülkelerine yılda 2,5 ve 3 milyon ton balık ve balık ürünleri sağlaması bakımından da Avrupa'nın en önde gelen ülkesi olmuştur.²⁰ Bununla birlikte Norveç, yaşam standardı ve ekonomik gelişmişlik bakımından Avrupa Birliği ülkelerinin üzerinde olduğunu düşündüğü için Avrupa Birliği'ne katılmayı reddetmiştir.²¹ Günümüzde insan hakları ve hürriyeti açısından da en önde gelen Batı ülkelerinden biri olarak kabul edilen Norveç, bu özellikleri sebebiyle, dünyanın değişik yerlerindeki insanların yerleşmeyi tercih ettikleri ülkelerin başında gelmektedir.

2.5. Demografi

Norveç'in toplam nüfusu 1 Ocak 2020 verilerine göre 5.384.576 kişidir. Nüfus yoğunluğu bakımından İzlanda hariç, Avrupa'nın en küçük ülkesi kabul edilen Norveç'te km²'ye ancak 13 kişi düşmektedir. Ülkede nüfus dağılımı, bölgelere göre eşit değildir. İklim şartları yaşama müsait olmadığı için Kuzey toprakları çok seyrek. Bu nedenle nüfusun çoğunluğu ülkenin Güney kısmında toplanmıştır. Nüfusun yaklaşık % 75'i ülkenin Oslo-Trondheim arasını teşkil eden kıyı kesimlerinde ve özellikle Doğu Bölgesi olarak adlandırılan Østlandet'te yaşamaktadır. Ülkenin en kalabalık yeri olan Oslo ve çevresi, toplam nüfusun % 40'ına sahiptir. Bunu Bergen, Stavanger, Trondheim ve Fredrikstad şehirler takip etmektedir. Ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık % 18,2'sini

¹⁹ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 246-247; Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 155 vd.

²⁰ Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 53-54.

²¹ Çiçek, "Norveç Yerel Vergi Sistemi", 202.

(979.254) göçmenler oluşturmaktadır. Göçmenlerin yoğunlukta bulunduğu şehirlerin başında ise Oslo ve Drammen gelmektedir.²²

Geçmişten günümüze kadar farklı kültür ve dilleri içinde barındırarak çok kültürlü bir yapıya sahip olan Norveç, Norveçliler dışında ülkede uzun zamandır kendi dil, kültür ve dinlerini koruma savaşı vererek yaşamlarını devam ettirmeye çalışan Taterler ve Samiler gibi yerli etnik gruplara da ev sahipliği yapmıştır. Norveç'te Taterlerin dışında yerli halk olarak kabul edilen bir diğer topluluk ise kendine özgü giyimleri, dilleri, dinleri, kültürleri ve bayrağı olan Samiler (Laponlar)'dir.²³

Norveç'e çalışmak için gelen ilk göçmenleri 1960'larda Batı Avrupa ülkelerinden ve ABD'den gelenler oluşturmuştur. Göçmenler arasında Müslüman kökenli olanların çoğunluğu Pakistanlılar ve Türkler olmak üzere 1967 yılında Norveç'e gelmişlerdir. 1980 ve 1990'larda da ülkeye iltica eden yabancıların sayısında büyük artış olmuştur.²⁴ Günümüzde, Norveç toplumunda 200 farklı ülkeden gelmiş insan yaşamaktadır.²⁵

2.6. Dinî Durum

Norveç'te resmi din Anayasası'nın 2. maddesine göre "Evangelik Lutheran Devlet Kilisesi" olarak belirlenmiş,²⁶ ayrıca başta Kral olmak üzere hükümet üyelerinin Devlet Kilisesi'ne bağlı olmaları zorunlu kılınmıştır. Bu nedenle Devlet Kilisesi anayasal bir güvence altına alındığı için ülkenin en güçlü dini kurumu olmuştur. Daha önce paganist olan Norveç'te²⁷ 1000-1150 yılları arasında Hıristiyan misyonerlerin çalışmaları neticesinde, Kral I. Håkon Hıristiyanlığı kabul ederek, devletin resmi dini yapmıştır. Bu olaydan sonra ülke içinde Hıristiyanlık yayılmıştır.²⁸ Norveç'e ilk olarak Katolik mezhebi gelse de 1536'dan itibaren ülkede Protestanlık yayılmaya başlamış, 1539'da resmi din olarak Evangelist Lutheran mezhebi kabul edilmiştir.²⁹ Bugün anne ve babaları farklı bir inanca mensup olmayan tüm Norveçliler, doğuştan Devlet Kilisesi'ne üye sayılır. 2020 verilerine göre 3.686.715 kişi bu kilisenin üyesidir. Kilise'ye üye olmayan Adventist, Metodist, Katolik, Baptist ve Ortodoks gibi çeşitli Hıristiyan grupların kayıtlı üye sayısı ise 372.651'dir. Devlet Kilisesi'ne üye olan Hıristiyanlar ile olmayanla-

²² Norveç İstatistik Kurumu, <https://www.ssb.no>. Ayrıca bkz. Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 162; Ellingsen, T., *Reformasjonen i Norge*, Kristiansand, Høyskoleforlaget, 1997, 5.

²³ Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 163.

²⁴ Vogt, K., *Kommetfor Å Bli*, Oslo, *CappelensForlag As*, 1995, 225; Kvarne, P. & Vogt, K., *Religions leksikon*, Oslo: Cappelen Akademisk, 2002, 169; Libæk&Stenersen, *The History of Norway: From TheIce Age to Today*, 162; Stensvold, "Religiøs Pluralisme", 474.

²⁵ Ellingsen, *Reformasjonen i Norge*, 5.

²⁶ Kvarne&Vogt, *Religions leksikon*, 243; Reformasjonen nådde Norge i en tid av landets dypeste vanmakt både politisk, kulturelt og religiøst. *Rasmussen*, T., "Religion i Norge", *Store Norske Leksikon*, ed. Henriksen, P., v.dğ., Oslo, Kunnskapsforlaget, 2005, 11, 241.

²⁷ Solberg, "Vikingtiden", 382-383; Magerøy, H., "NordiskReligion", ed. Henriksen, P., v.dğ., Oslo, Kunnskapsforlaget, 2005, 11, 181-182.

²⁸ Steinsland, G., "Hvordan Ble Hedendommen Utfordret Og Pavirket Av Kristendommen", *Motet Mellom Hedendom Og Kristendom i Norge*, ed. Hans, L., Oslo, Universitet sforlaget, 1995, 11.

²⁹ Tronstad, K. R., "Religion", *Levekår blantinnvandrere i Norge 2005/2006-Rapporter 2008/5*, Statistisk Sentralbyrå, 2008, 65-70.

rın sayıları birlikte değerlendirildiğinde nüfusun yaklaşık %75'inin Hıristiyan olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

1970'lerden itibaren Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden siyasi ve ekonomik sebeplerle Norveç'e yerleşen Müslümanlar, Yahudiler, Budistler, Hindular, Sihhiler, Bahaîler ve hümanistler vb. inanç dini topluluklardan her biri kısa sürede kendi dini organizasyonlarını oluşturmuşlardır.³¹ Bugün itibarıyla Hıristiyanlık dışında ülkede yasal statü kazanan budinî toplulukların kayıtlı nüfus dağılımı ise şu şekildedir: Müslümanların sayısı 182.826, Yahudilerin 794, Budistlerin 21555, Bahaîlerin 1091, Hinduların 12153, Sihlerin 4080, Hümanistlerin (Ateistler) 99468, diğer dini ve felsefi inançları benimseyenlerin ise 1501'dir. Mensubiyeti bilinmeyenlerin yani herhangi bir inanç topluluğuna üye olmayanların sayısı ise 2639'dur.³²

3. İslamiyet'in Ülkeye Girişi

Norveç'te bulunan farklı din ve inançlar arasında sayı bakımından Hıristiyanlıktan sonra en büyük ve en hızlı yayılan din İslam olmuştur. 2020 verilerine göre ülkede yaşayan Müslümanların sayısı 182.826'dır.³³ Yaptığımız araştırmalar neticesinde İslamiyet'in İskandinav ve Baltık ülkelerine ne zaman ulaştığına dair net bir bilgiye ulaşamadık. Bununla birlikte bazı kaynaklarda Müslümanların (İslam'ın) İskandinav ve Baltık ülkelerine 14. ve 15. yüzyıllarda Rusya üzerinden ulaştığı, ancak asıl yerleşmelerinin 1960'lardan itibaren göç ve iltica yoluyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu tarihten itibaren ülkeye yerleşmeye başlayan İslamiyet'in ve Müslümanların göçleri, 1970, 1980 ve 2000'li yıllarda iş aramak ya da ülkelerindeki savaş ve siyasi olaylar gibi tehlikelerden kendilerini kurtarmak gibi farklı nedenlerle işçi, sığınmacı ve mülteci statüsüyle artış göstererek günümüze kadar devam etmiştir.³⁴

Norveç'e yerleşen Müslüman göçmenlerin temel amaçları bir miktar para biriktirip tekrar kendi ülkelerine geri dönmek olduğu için Norveç'e ve diğer Avrupa ülkelerine kısa süreliğine gelmişlerdir. Bu nedenle göç ettikleri ülkelerde kalıcı kalmayı hiç düşünmemişlerdi.³⁵ Dolayısıyla Müslüman göçmenlerin birçoğu ilk etapta misafir işçi olarak kabul edilmiş ve bu durumun geçici olduğu düşünülmüştür. Ancak ilerleyen süreçte bu tahminler boşa çıkmıştır.³⁶ Çünkü ilerleyen süreçte aile birleşimi kanunuyla eş ve çocuklarını da yanlarına alan Müslüman göçmenlerin iş için geldikleri ülkede geçici kalma fikri yerini uzun müddet kalmaya ve daha sonra çocukların büyüyüp

³⁰ Norveç İstatistik Kurumu: Statistisk Sentralbyrå (SSB), <http://www.ssb.no/149605/members-of-christian-communities-outside-the-church-of-norway>.

³¹ Eidsvåg, I., v.dğr., "The Emergence of Interfaith Dialogue: The Norwegian Experience", 782; Stensvold, "Religios Pluralisme", 474-476.

³² Norveç İstatistik Kurumu: <https://www.ssb.no>.

³³ Norveç İstatistik Kurumu, <https://www.ssb.no>.

³⁴ Larson, G., *Islam in the Nordic and Baltic Countries*, London, Routledge, 2009, 2; Øvind, S. & Libæk, I., *The History of Norway: From The Ice Age to Today*, Oslo, Dinamo Forlag, 2003, 162; Leirvik, O., "Muslims in Norway: Value Discourse and Inter religious Dialogue", 138.

³⁵ Nielsen, J.S., *Muslims in Western Europe*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2004, 102.

³⁶ Christensen, E. G., *Fremstillingen av Den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst*, Oslo, Universitetet i Oslo Press, 2010, 37.

Norveç'e intibak edip tabi hale gelmesiyle kalıcı kalmaya bırakmıştır. Böylece Müslüman göçmenler, Norveç'te kendileri devamlı kalmak zorunda hissetmişler ve yerleşik hale gelmişlerdir.³⁷

Müslümanların zihnindeki bu fikri dönüşüm ibadetlerini yerine getirebilecekleri, kendi çocuklarına din eğitimi verebilecekleri, nişan, nikâh, düğün, mevlit, sünnet, Kurban ve Ramazan bayramı gibi dini ve milli motif içerikli özel günleri icra edecekleri mekânların oluşturulması, helal et ve gıdaların temin edilmesi, hac, cenaze nakli ve defin işlemlerinin gerçekleştirilmesi gibi çeşitli ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Müslümanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için kendi aralarında organize olarak dernek, cami, mescit, Kur'an kursu, helal gıda satan alış-veriş merkezleri gibi müesseselerini oluşturmaya başlamışlardır. Bunlar sayesinde Müslümanlar, kendi kültür ve geleneklerini yaşatabilmiş, dini ve milli değerlerine sahip çıkabilmişlerdir. Dolayısıyla Müslümanların bu girişimleri Norveç'te İslam dini toplum içinde yayılarak kurumsallaşma sürecine girmiştir.³⁸

3.1. Müslümanların Siyasi Durumu

Müslüman göçmenler diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Norveç'te de kendi aralarında birlik ve beraberliği sağlayamamışlar, çeşitli gruplara ve cemaatlere bölünmüşlerdir. Müslümanların dil, ırk, siyasi, ideolojik, mezhebi görüş ile sosyal konum ve ekonomik düzey bakımından birbirlerinden oldukça farklı olmaları bu ayrışma ve bölünmede önemli rol oynamıştır.³⁹ 2014 yılında yapılan bir araştırmada, Müslümanların kendi içinde 92 farklı gruplara ayrıldığı tespit edilmiştir. 2014 verilerine göre ise bu sayının 130'u geçtiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Öte yandan siyasi faaliyetler bakımından da Müslümanlar kendi aralarında bir birlik sağlayamamışlardır. Bu bağlamda Pakistan kökenli Cemaat-i İslami, Türkiye menşeli Milli Görüş Teşkilatı, Mısır kökenli İhvan'ül-Müslimin ve Filistin kökenli Hizb'ül-Tahrir el-İslami gibi oluşumlar birbirinden bağımsız faaliyet gösteren siyasal İslam'ın farklı temsilcileri olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Müslümanlar arasındaki bu ayrışma, Müslümanların tekbir çatı altında birleşerek güç birliği yapmalarını engellemiş, her bir grup kendine has dernek kurma, cami ve kültür merkezleri inşa etme yoluna gitmiştir.⁴² Bu nedenle Norveç'teki Müslüman organizasyonlar büyük ölçüde Pakistan, Türkiye, Fas, İran ve Irak gibi etnik ve ulusal odaklı ya da Sünni, Şii, Alevî şeklinde belli bir mezhebi kimlik üzerine oluşturulmuştur. Bunun neticesinde organizasyonlara üyelik de daha çok dil ve köken

³⁷ Vogt, K., *Islam På Norsk-Moskeer Og Muslimske Organisasjoner i Norge*, Oslo, Cappelen Damm As, 2008, 35 vd..

³⁸ Nielsen, J. S., *Muslims in Western Europe*, 118, 121; Døvik, *Norsk-Pakistanske Begravelsesritualer*, Oslo: Unipub Forlag, 2007, 35-37.

³⁹ Leirvik, O., "Islam and Christian-Muslim Relations in Norway", *Islamochristiana*, 2003, 29, 121.

⁴⁰ http://www.regjeringen.no/upload/KUD/Samfunn_og_frivillighet/Troog_livssyn/Oversikt_tilskudd_stellende_medlemmer_tros_og_livssynsam-fu-nn_2014.pdf

⁴¹ Leirvik, O., "Muslims in Norway", 154; Stensvold, "Religiøs Pluralisme", 478.

⁴² Vogt, K., "Ikke Prester, Men Lærde: Shia-Muslimske Ledere i Norge", *Religiøse Ledere*, ed. Døvik, C. A. & Thorbjørnsrud, B., Oslo, Univ., 2012, 48, 50; Døvik, "Pressens Morkemenn/Troens Tjenere: Posisjonog Selvføståelse Blant Suni-Muslimske Imamer", *Religiøse Ledere*, 35-36.

geçmişine, siyasi ve mezhebi yaklaşımlara bağlı olmuştur.⁴³ Bu tür ayrışmaların doğal bir sonucu olarak her bir grup veya cemaat çeşitli problemlerle ve zorluklarla karşılaştığında, bunların giderilmesi ve çözüme kavuşturulması için münferit olarak hareket etmek zorunda kalmıştır. Ancak resmi makamlarca, sayılarının azlığı sebebiyle her bir grubun dile getirdiği talep ve şikâyetler çoğu zaman ciddiye alınmamıştır. Bu nedenle Müslümanlar tarafından yaşanan problemlerin, dile getirilen istek ve taleplerin ve yapılan şikâyetlerin devlet düzeyinde ciddiye alınmasında ve bunların çözüme kavuşturulmasında Müslümanlara düşen en önemli görev, kendi aralarında güç birliği yaparak birlikte hareket etmeleridir. Müslümanların bir kısmı bunu gerçekleştirmek için yeterli düzeyde olmasa da birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Norveç İslam Konseyi, İslam Net, Müslümanları Savunma Konseyi, İslam'ı Bilgilendirme Toplumu, Norveç İslam Kadınlar Topluluğu, Norveç Müslüman Öğrenci ve Gençlik Toplulukları, İslam Vakfı gibi organizasyonlar bunlara örnek verilebilir.⁴⁴ Bunlar arasında dikkat çeken en önemli üst çatı organizasyonu Norveç İslam Konseyi'dir. Konsey, farklı Müslüman milletler tarafından 22 Ekim 1993'te Norveç'te kurulmuştur. Kuruluş gerekçesi ülkede yaşayan tüm Müslümanları tek bir çatı altında toplamak ve onların hak ve çıkarlarını korumak ve resmi yetkilerle iletişime geçerek Müslümanların ortak problemlerini çözmeye çalışmaktır.⁴⁵ Norveç, siyaset alanında inanç ve millet farkı gözetmemiş, başta Müslümanlar olmak üzere diğer din mensuplarına siyaset yapma imkânı sağlamıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren Müslüman politikacılar sayıları az da olsa siyasi partilerde görev almaya başlamışlardır.⁴⁶

Norveç'te başta Müslümanlar olmak üzere farklı din ve ırka mensup göçmenlere/ azınlıklara karşı kamusal ve sosyal alanlarda, hizmet sektöründe, iş bulmada birtakım ırkçı ve ayrımcı uygulamalara da zaman zaman rastlanmaktadır. Bunda sağ görüşlü siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yazılı ve görsel medya organlarının Müslümanlara yönelik olumsuz tutumları etkili olmuştur. Siyasî ve sosyal atmosferin Müslümanların aleyhine değişmesinde ise ülkeye yerleşen ve vatandaşlık alan Müslümanların kısa zamanda nüfuslarını artırmaları, ekonomik durumlarını iyileştirip, kendi organizasyonlarını ve iş yerlerini kurmaları, siyaset, eğitim ve ekonomide söz sahibi olmaları, Norveçlilerin istediği tarzda asimile olmayıp kendi dinî ve millî değerlerine bağlı kalmaları önemli rol oynamıştır.⁴⁷ Çünkü bu durum Norveç toplumu tarafından endişe ve korku ile karşılanmış, Müslümanların ülke güvenliğini ve Norveç kültürünü tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. Dolayısıyla Norveç'te İslam karşıtı söylemleri besleyen temel unsurların başında sağ görüşlü siyasi partiler, medya

⁴³ Døvik, C. A., *Norsk-Pakistanske Begravelsesritualer*, 33-35.

⁴⁴ Leirvik, "Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue", 140.

⁴⁵ Jacobsen & Leirvik, "Norway", 443; Vogt, K., "Islam", *Store Norske Leksikon*, ed. Henriksen, P., v.dğ., Oslo, 2005, 7, 623.

⁴⁶ Örneğin 2001 yılında, Pakistan kökenli genç bir kadın Norveç Parlamentosu'nun ilk Müslüman üyesi olarak seçilmiştir. Buna ek olarak 2001 yılından itibaren üçü kadın, ikisi erkek toplam beş kişi farklı partilerde görev almış ve parlamentoda bazı görevlere seçilmişlerdir. Bkz. Leirvik, "Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue", 144; Leirvik, "Islam and Christian-Muslim Relations in Norway", 121 vd.

⁴⁷ Jacobsen, C. B., "Theory And Politics In Research On Muslim Immigrants In Norway", 27.

ve sivil organizasyonların geldiğini söyleyebiliriz. Söz konusu bu unsurlar, çoğu zaman İslam'ı ve Müslümanları rencide edici ve aşağılayıcı bir tutum içerisinde olmuşturlardır. Bu tutum, ilerleyen zaman içinde özellikle 11 Eylül 2001 saldırısından sonra ırkçı ve dışlayıcı İslam karşıtı söylemlere dönüşerek yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda İslamofobi ve Anti-İslamizm söylemleri sık sık gündeme getirilerek Müslümanlara karşı olumsuz bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁸ Bu çerçevede genel anlamda göçmenlere (özelde Müslümanlara) karşı yürütülen politikalara bakıldığında Norveç'te birbirinden farklı iki farklı eğilim/parti karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi çok kültürlülüğün önemini dikkat çekerek göçmenlere karşı daha ılımlı bir politika izleyen sol görüşlü İşçi Partisi'dir. Günümüzde Norveç'in birinci büyük partisini temsil etmektedir. Yabancıların kendi millî ve dini değerlerini koruyarak topluma uyum sağlayabileceklerine inanmakta ve bu durumun Norveç toplumu için bir zenginlik olduğunu savunmaktadır. Diğeri ise ülkenin ana muhalefet partisini temsil eden ve daha çok göçmenlerin Norveç'e gelmesine karşı çıkıp İslam karşıtı söylemleri ile bilinen ırkçı ve aşırı sağcı İlerleme Partisi'dir. Parti mensupları sözde Norveç'in öz kimliğine sahip çıkma ve ülke güvenliğini sağlama adına ülkede yaşayan göçmen grupların dinî ve kültürel değerlerinin Norveç değerleriyle uyuşmadığını, dolayısıyla topluma uyum sağlamada bir engel teşkil ettiğini, bu nedenle göçmenlerin kendi değerlerini terk ederek Norveç değerlerini benimsemeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Norveç'te yaşayan Müslüman seçmenlerin çoğu siyasi tercihlerini Müslümanlara karşı daha ılımlı politika takip eden İşçi Partisi yönünde kullanmaktadırlar.

İslam karşıtı söylemleri teşvik eden ve toplumun zihninde olumsuz Müslüman imajının oluşturulmasında etkili olan bir diğer unsur ise yazılı ve görsel medya organlarıdır. İslam ve Müslümanlar hakkında olumsuz yayınlar yapan ve İslam karşıtı söylemleriyle ön plana çıkan gazete ve dergilerin başında Aftenposten, Dagbladet, Dagen, Finn Jarle Sæles gazeteleri ile Magazinet ve Levende Ord dergileri gelmektedir.⁴⁹ İslam karşıtı söylemleri ile ön plana çıkan sivil organizasyonların başında ise Norveç'te ayrı şubeleri bulunan "Norveç'in İslamlaşmasını Durdur Birliği" ile "Norveç Savunma Birliği"dir.⁵⁰

3.2. Müslümanların Sosyal Durumu

1960'ların sonlarında ekonomik bakımdan fakir olan Müslüman ülkelerden iş aramak ya da ülkelerindeki savaş ve siyasi olaylar gibi tehlikelerden kendilerini kurtarmak gibi farklı nedenlerle göçmen statüsüyle Norveç'e gelen Müslümanların çoğunluğu eş ve çocuklarını yanlarında getirmeyen erkekler oluşmuştur. Ancak bu göçmen Müslümanlar, 1974'ten itibaren eş ve çocuklarını da yanlarına alınca eğitim, sağlık, barınma, iş bulma, çocukların bakım ve terbiyesi gibi çeşitli alanlarda ihtiyaçlar ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum onları, karşılaştıkları problemleri kendi imkânlarıyla çözmeye zorlamıştır. Çünkü Norveç'e göç eden Müslümanlar aynı zamanda inançlarını ve

⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Önal, R., "İslamofobi Bağlamında İslam Karşıtı Söylemlerin Batı Dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği", *Kader*, 2018, 16/2, 373-403.

⁴⁹ Jacobsen & Leirvik, "Norway", 451.

⁵⁰ Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, s. 296 vd.

milli değerlerini de beraberinde getirmişlerdir. Bu nedenle yabancı oldukları Norveç kültürü içinde bir taraftan asimile olmadan örf ve adetlerini devam ettirmeye çalışırken, diğer taraftan kendi aralarında organize olarak dini vecibelerini yerine getirebilecekleri ve çocuklarına din ve ahlak eğitimi verebilecekleri mekânları ve bu yöndeki ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılamak zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk Müslümanları, çocuklarına din eğitimi verebilecekleri, dini vecibeleri yerine getirebilecekleri cami, mescit vb. mekânlara ve bunların düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için dini bir lidere (imam); sosyal ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirebilecekleri kültür merkezlerine ihtiyaç duymalarına sevk etmiştir. Bu ihtiyaç ve gereksinimler, Müslümanları dernek, birlik ve cemiyet gibi dini organizasyonlar oluşturmaya yani kurumsallaşmaya sevk etmiştir. Kendi imkânlarıyla önce dernek ve birliklerini kuran Müslümanlar, daha sonra bu kuruluşların çatısı altında cami ve mescit gibi ibadethaneler, okul ve Kur'an kursu gibi eğitim kurumları açmışlardır. Bu nedenle Avrupa'da açılan camiler ve Kur'an kursları Müslümanlar için hem ibadetlerini ifa etmelerinde hem din eğitiminde hem de sosyal ve kültürel alanda büyük önem taşımaktadır.⁵¹ Müslümanlar, bu kurumsallaşma sürecini ilk önce (1970-1990 arası) kuruluşların cami merkezli, daha sonra alış-veriş merkezi, çay ocağı, yemekhane ve kültür merkezlerini de içine alan kompleks yapılar inşa etme şeklinde gerçekleştirmiştir.⁵² Norveç'te İslam dininin kurumsallaşmaya başlaması da Müslüman göçmenler tarafından kurulan bu mekânlar ve kuruluşlar sayesinde olmuştur.⁵³ Müslüman, Norveç'in hemen hemen her bölgesinde küçük-büyük organizasyonlar kurmayı da başarmışlardır. Ancak Müslümanların en fazla organize oldukları bölge Oslo ve çevresidir. 2014 verilerine göre Oslo ve çevresinde Müslümanların kurduğu organizasyonların 70'den fazla olduğu, ülke genelinde ise bu sayının 200'yi geçtiği anlaşılmaktadır.⁵⁴

Etnik köken olarak bakıldığında Müslüman göçmenler içinde en çok kurumsallaşma faaliyetleri Pakistanlılar ve Türklere görülmektedir. Araplarda ise dernekleşme ya da cemaatleşme pek fazla görülmez. Bu nedenle Arap cemaatlerinin dernek sayısı daha azdır. Norveç'te Müslüman göçmenler arasında nüfus açısından en büyük ve en baskın olan grubu Pakistanlı Müslümanlar oluşturmaktadır. Pakistanlılar Norveç'te Barelwi Hareketi, Tebliğ Cemaati, Cemaat-i İslami, İdar Minhaj el-Kur'an, Ahmediyye, Dünya İslam Misyonu ve Cemaat-i Ehl-i Sünnet olmak üzere yedi büyük grup ayrılmışlardır. Pakistanlılar tarafından oluşturulan sivil toplum kuruluşları arasında dikkat çeken önemli dernek ve birliklerden bazıları şunlardır: Central al-Jam-el-Mosque World Islamic Mission, Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat, İdar Minhaj'i'l-Qur'an, Ghousia Muslim Society, Anjuman Falahul-Muslimeen, Islamic Preaching Institute, Anjuman Islahu'l-Müslimin, Anjuman al-Hussaini.⁵⁵

⁵¹ Jacobsen, "Theory And Politics In Research On Muslim Immigrants In Norway", 10-11.

⁵² Kvärne&Vogt, Religions leksikon, 169.

⁵³ Nielsen, *Muslims in Western Europe*, 121; Christensen, *Fremstillinger av Den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst*, 39.

⁵⁴ Bkz. http://www.regjeringen.no/upload/KUD/Samfunn_og_frivillighet/Tro-og_livssyn/Oversikt_tros-og_livssynsamfunn_2013.pdf; <http://www.vl.no/samfunn/norges-moskeer-1.80227>.

⁵⁵ Vogt, *IslampåNorsk*, 42, 45, 225; Stensvold, "ReligiøsPluralisme", 478-480.

Bu oluşumların dışında Türkler tarafından ideolojik, siyasî ve mezhebi görüşlerden bağımsız çeşitli üst çatı organizasyonları da kurulmuştur. Dolayısıyla vatandaşlarımız tarafından kurulan organizasyonlar “Diyanet Merkezli Kuruluşlar, Diyanet Merkezli Olmayan Kuruluşlar ve Bağımsız Kuruluşlar” olmak üzere üç kısımda değerlendirilebilir. Bu organizasyonları şu şekilde özetlemek mümkündür: Diyanet merkezli olanlar arasında Oslo Türk İslam Birliği, Drammen ve Çevresi Türk İnanç Cemiyeti, Östfold Türk Müslümanları Cemiyeti, Lørenskog Türk Kültür Derneği, Søndre Nordstrand Kültür ve Diyalog Derneği, Drammen Türk İslam Cemiyeti, Trondheim Mevlana Kültür Derneği, Rogaland Müslümanlar Derneği ve Bergen Müslüman Derneği’ni sayabiliriz. Söz konusu bu organizasyonların tamamı 2013 yılında kurulan Norveç-Türkiye Diyanet Vakfı çatısı altında Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Diyanet merkezli olmayan organizasyonlardan bir kısmı şunlardır: Milli Görüş Teşkilatı’na bağlı İslam Birliği, İslam Toplumunu Kurtuluşu, Türk İslam Gençlik Derneği gibi çeşitli isimlerde Oslo, Stavanger ve Kristiansand şehirlerinde faaliyet göstermektedirler. Süleyman Hilmi Tunahan’a bağlı hizmet hareketi olarak bilinen Süleymancılar ise “İslam Kültür Merkezi” adıyla Oslo, Drammen, Krokstadelva ve Stavanger’de dernek açmışlardır. Türk Alevîler tarafından da “Türkiye Şamlar Köyü Derneği, Drammen ve Oslo Çevresi Aile Birliği Yardımlaşma Derneği, Oslo Türk Şamlar Aile Derneği, Drammen Türk Şamlar Kültür Derneği, Türk Şamlar Kadınlar Derneği, Türk Şamlar Çocuk ve Gençlik Derneği ve Alevî Bektaşî İnanç Derneği gibi çeşitli kuruluşlar altında özellikle Oslo ve Drammen şehirlerinde aktif olarak faaliyet göstermektedirler.⁵⁶ Bunların dışında Norveç’in farklı bölgelerinde ideolojik, siyasî ve mezhebi görüşlerden bağımsız, herhangi bir gruba bağlı olmayan dernek ve birlikler de mevcuttur. Bunların en başında ise Norveç Türk Dernekleri Federasyonu, Norveç Türk İşadamları Derneği, Norveç Türk Gençlik Birliği ve Bærum Türk İslam Birliği gelmektedir.

İran ve Irak kökenli Müslümanların derneklerinden bazılarının ismi şöyledir: El-Huda Kültür Merkezi, Tauheed İslam Merkezi, İmam Mehdi Merkezi, el-Redha İslam Merkezi. Kuzey Afrika kökenli (Fas, Somali, Gambiya, Etiyopya vs.) Araplar tarafından kurulan derneklerden bazıları ise şöyledir: Fas Toplulukları İnanç Cemaati, Merkez Rahma Cemaati, Somali Müslüman Derneği, Somali Eğitim ve İslam Kültür Merkezi. Bunların dışında da Afgan, Kosova, Arnavut ve Bosna Hersek kökenli Müslüman topluluklar da kendilerine ait çeşitli dernek ve birlikler kurmuşlardır.⁵⁷

Norveç’te Müslüman göçmenlerin kendilerine ait çeşitli basın-yayın kuruluşları da vardır. Özellikle İslam Bilgi Derneği, İslam Kültür Merkezi, Ahmediyye ve Minhâcu’l-Kur’an gibi bazı Müslüman kuruluşlar Norveççe kitap ve broşürler yayınlamaktadırlar. Müslüman Öğrenci Derneği İslam’ın inanç ve ibadetlerin çeşitli yönleri hakkında kitapçıklar yayınlamanın yanı sıra 1997 yılından beri “Salam” dergisi de çıkarmaya başlamıştır.⁵⁸

⁵⁶ Jacobsen&Leirvik, “Norway”, 442; Jacobsen, “Theory And Politics In Research On Muslim Immigrants In Norway”, 20; Vogt, *Kommetfor Å Bli*, 225.

⁵⁷ Kværne&Vogt, *Religions leksikon*, 170; Onal, *Avrupa’da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 174 vd.

⁵⁸ Jacobsen&Leirvik, “Norway”, 449. Bunların dışında Müslümanların oluşturdukları ve aktif olarak kullandıkları

2.3. Müslümanların Ekonomik Durumu

Müslüman göçmenlerin çoğu, özellikle ticaret ile uğraşmış ve bu alanda yetkin konuma gelebilmiştir. Kendi fabrikasını, firmalarını ve iş yerini kurabilmiştir. Müslümanların aktif oldukları iş sahaları arasında otel, restaurant, lokanta, ekmek ve börek fırınları, manav, market gibi gıda sektörü ile otomotiv, mobilya, elektrik ve su tesisatı, endüstriyel mutfak malzemeleri, temizlik, transport, taksi, çiçekçilik, kuaför, tuhafiyeye, konfeksiyon, emlak, mobilya, marangoz, terzi, araba tamiri, bilgisayar operatörü, muhasebe, gibi diğer iş sahaları gelmektedir.

Müslümanlar, Norveç'in değişik bölgelerinde kendilerine ait birçok fabrika ve şirket kurmuşlardır. Örneğin Norveç genelinde Brønøysun dregister'e kayıtlı sadece Türklere ait 800'ü aşkın firma bulunmaktadır. Kayıtlı olan bu firmaların yaklaşık % 80'ni kişisel, geriye kalan % 20'si ise A/S olarak kaydedilmiştir. Bu firmaların % 90'ni pizza, restaurant, lokanta, ekmek ve börek fırınları, manav, market gibi gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Müslüman iş adamları, kendi aralarında organize olmak ve birbirleriyle ticaret ortaklığı kurabilmek için çeşitli sivil toplum kuruluşları da oluşturmuşlardır.⁵⁹

3.4. Müslümanların Dinî Durumu

Norveç'te Müslüman toplum İslam dünyasının en önemli dinî mezhebi olan Sünniler ve Şiiler tarafından temsil edilmektedir. Sünniler Müslümanların % 85'ini, Şiiler (çoğunluğu İran kökenlidir) ise % 15'ini oluşturmaktadır. Bunların dışında Alevîlik, Ahmedîlik ve Sûfilik gibi farklı Müslüman gruplar da Müslüman toplumun temsilcileri olarak kabul edilmektedir. Ancak bunların sayıları çok fazla değildir.⁶⁰

Müslüman toplumun çoğunluğunu temsil eden Pakistanlılar Barelwis Hareketi, Tebliğ Cemaati, Cemaat-i İslami, Idar Minhaj el-Kur'an, Ahmediyye Topluluğu, Dünya İslam Misyonu ve Cemaat-i Ehl-i Sünnet olmak üzere yedi büyük grup tarafından temsil edilmektedir.⁶¹ Türkler ise Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Türk İslam Birlikleri ve Cemiyetleri, Muhafazakâr Süleymancılar, Millî Görüş Teşkilatı, Türk Alevî dernekleri ve Türk Kültür Derneği (Ülkücüler) tarafından temsil edilmektedir. İranlılar da kendi içinde Şii, Sünnî ve Bahaî olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştır. Bosnalılar ve Somaliler ise Müslümanların daha çok radikal geleneklerini temsil etmektedirler. Norveç'te Müslüman toplumu sadece bu gruplar tarafından

pek çok web sitesi vardır. Bunlar arasında en yaygın kullanılan siteler arasında <http://www.islam.no> ve <http://imam.no>, koranen.no, muhammad.no, livetsgang.no, İslam Norge på Facebook gelmektedir. Müslüman kuruluşlar, Sosyal medyayı da aktif olarak kullanmaktadır. Özellikle Youtube'da İslam Net, DetIslamske Nettverk ve al-hidayah gibi bazı öğrenci kuruluşları tarafından konferans ve seminer videoları paylaşılmaktadır.

⁵⁹ Örneğin Norveç'teki Türk iş adamlarını bir çatı altında toplayarak güç birliği yapmak amacıyla 15 Ağustos 2004 tarihinde Oslo'da Tyrkisk Arbeidsgivernes Forening (NOTAF) kurulmuştur. Ticari faaliyetlerde karşılaşılan sorunlarına çözüm üretmek ve girişimcilere yardım etmek, ayrıca Türkiye ile Norveç arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak temel görevleri arasındadır. Bunlara ek olarak Parti ve politikacılara yönelik faaliyetlerde bulunmak ve Türkler arasında iletişim ağı oluşturmak gibi çalışmalar da yürütmektedir. Önal, *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, 173.

⁶⁰ Kværne&Vogt, *Religions leksikon*, 170, 273; Vogt, *Kommetfor Å Bli*, 225.

⁶¹ Stensvold, "Religjøs Pluralisme", 478-480; Vogt, *IslampåNorsk*, 30, 42-45, 223.

temsil edilmemektedir. Bunların dışında Afrika, Asya ve Orta Doğu kökenli Müslüman gruplar da vardır. Ancak bunların sayısı ve toplum içindeki etkinliği diğerlerine kıyasla oldukça azdır.⁶²

Müslümanlar, dinî alanda çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar.⁶³ Bu durum demokrasinin temelini oluşturan din ve inanç özgürlüğünü kendine temel bir prensip kabul eden Norveç'te yaşayan Müslümanlar için de geçerlidir. Özellikle son dönemlerde ülkede göçmen nüfusun artış göstermesinden duyulan endişeden dolayı yetkililer, azınlık dini gruplara yönelik birtakım yasal sınırlamalar ve engellemeler çıkartmışlardır. Bu da özellikle Müslümanlar açısından birtakım dinî problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda karşılaşılan problemlerin başında camilere minare yapılmasına izin verilmemesi, Müslüman cenazelerin mezarlıklara tabutla defnedilmesinin zorunlu tutulması, İslamî usullere göre hayvan kesimine müsaade edilmemesi, yurtdışından getirilecek olan din görevlilerinin vize işlemlerinin uzatılması, dini bayramlarda çalışanlara ücretli izin verilmemesi, Müslüman bayanlara başörtüsünden dolayı dışlayıcı ve ayrımcı tutum sergilenmesi gelmektedir. Ayrıca ülkenin coğrafi konumundan kaynaklanan birtakım problemler de yaşamışlardır. Namaz ve oruç ile vakitlerin tespit edilmesinde yaşanan zorluklar buna örnek verilebilir.⁶⁴

2.5. Etnik Durumu

Norveç'teki Müslüman sayısı 2020 yılı itibariyle 182.826 olarak kaydedilmiştir.⁶⁵ Bununla birlikte bu rakam, ülkedeki Müslüman göçmenlerin gerçek sayısını ifade etmemektedir. Çünkü resmi kaynaklarda geçen sayısal veriler, sadece İslamî organizasyonlara üye olanlar göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Bu nedenle verdiğimiz rakam, Norveç'te yaşayan Müslüman toplumun tamamını değil, sadece organizasyonlara kayıtlı olanları ifade etmektedir. Zira ülke içinde Müslüman olup da bu organizasyonlara üye olmayanların sayısı azımsanmayacak derece çoktur.⁶⁶ Diğer taraftan Norveç'te yaşayan dinsel toplulukların sayısı tespit edilirken geldikleri ülkelere ve etnik kökenlerine de bakılmaktadır. Söz gelimi İran, Irak, Suriye, Türkiye, Pakistan gibi Müslüman olan ülkelere Norveç'e yerleşen göçmenlerin tamamı Müslüman kabul edilmiş, buradan hareketle Müslüman nüfus hakkında çeşitli tahminlerde bulunulmuştur. Bu tür tahmini rakamlar da dinî toplulukların gerçek sayısını yansıtmamaktadır. Çünkü yukarıda zikredilen Müslüman ülkelere Norveç'e yerleşenler arasında Müslüman olmayan kimseler de vardır. Örneğin İran kökenli göçmenlerin arasında Mecusiler ve ateistler (dinsizler) de vardır.⁶⁷ Aynı şekilde Suriye ve Iraklılar arasında da Süryani

⁶² Vogt, *IslampåNorsk*, 59-64.

⁶³ Bkz. Biçer, R. & Dalkılıç, M., "Etnik Barış Bağlamında Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla Sosyal İlişkileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2014, 69, 119-153.

⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Önal, R., *Avrupa'da İslam ve Müslüman Azınlıklar: Norveç Örneği*, Bursa, Emin Yay., 2016.

⁶⁵ Norveç İstatistik Kurumu: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf>.

⁶⁶ Bu duruma dikkat çeken bazı araştırmacılar kayıt dışı olanların hesaba katıldığında gerçek sayısının çok daha fazla olacağını söylemişlerdir. Bkz. <http://folk.uio.no/leirvik/tekster/IslamiNorge.html>.

⁶⁷ Bkz. Vogt, , "Islam", 620; a.m.f. "IkkePrester", 47 vd.

olanlar vardır. Dolayısıyla Müslümanların nüfus oranı tespit edilirken birbirinden farklı hesaplama yöntemleri kullanıldığı için kaynaklarda verilen sayısal veriler birbirinden oldukça farklı olmuştur.

Öte yandan İslam dini Norveç kökenli olanlar arasında da giderek yayılmaya başlamıştır. Sözelimi bir araştırmaya göre Norveç kökenli 600 kişi din değiştirerek Müslüman olmuştur. Çoğunluğunu kadınların temsil ettiği bu Müslümanlar evlilik yoluyla İslam'ı seçmişlerdir.⁶⁸ Konuya ilişkin yapılan araştırmalara göre 1995 ile 2004 yılı arasında Norveç kökenli yaklaşık 500 kişinin Müslüman olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹ 2005'te yapılan bir araştırmaya göre bu sayı 900 kişiye ulaşmıştır.⁷⁰

Norveç'te İslamiyet etnik köken, dil, kültür, mezhep ve politik görüşler bakımından birbirinden farklı birçok grup tarafından temsil edilmektedir. 2014 verilerine göre Pakistanlıların sayısı 32.700, Türklerin 20543, Faslıların 11442'dir. Somalilerin sayısı 33817, Iraklıların 30634, İranlıların 21288, Boşnakların 17893, Kosovalı-Arnavutların 16061, Afganların 14556, Filistinlilerin 3997, Suriyelilerin 3064, Libya-lıların ise 623'tür. Bunların dışında Afrika, Asya ve Orta Doğu'nun diğer ülkelerinden gelenlerin sayısı da yaklaşık 8627 civarındadır.⁷¹ Bu sayısal verilere göre Müslüman göçmenlerin çoğunluğunu Pakistanlılar temsil etmektedir. Bunu sırasıyla Somali, Irak, İran ve Türkiye kökenli Müslüman gruplar takip etmektedir.⁷²

2.6. Müslümanların Dil Durumu

Norveç ve diğer Avrupa ülkelerindeki Müslüman göçmenlerin karşılaştıkları en önemli problemlerden biri, çocuklarının eğitimi ile ilgili karşılaştıkları problemlerdir. Bunların en başında da yaşadığı ülkenin dilini öğrenmedeki güçlükler yani dil eğitimidir. Bu problem aynı zaman da ebeveynler için de geçerlidir. Dil eğitimi, özellikle çocukların temel eğitim, üniversite eğitimi, arkadaşlarıyla iletişim kurma, topluma entegre olma, iş bulma vb. alanlarla da çok yakından ilgili bir husustur.

Norveç'te Müslüman çocuk ve gençlerin hem kendi dillerini hem de Norveççeyi öğrenmede oldukça zorlanmaktadır. Bilindiği üzere yabancı dilin öğrenilmesinde anadilinin önemi rol oynamaktadır. Ancak Norveç'in eğitim sistemine bakıldığında Müslüman çocukların kendi ana dillerini öğrenebilecekleri bir imkâna sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Norveç okullarında eğitim Norveççe olarak verilmektedir. Buna mukabil, Türkçe, Arapça, Urduca, Farsça gibi göçmenlerin kendi ana dillerine yönelik zorunlu veya seçmeli herhangi bir derse yer verilmemektedir. Müslüman çocuklar, eğitim dili Norveççe olduğu için bu dili öğrenmek zorundadırlar. Diğer taraftan çocukların eğitimde başarılı olabilmeleri için Norveççenin öğrenilmesi önemli olduğu kadar, kendi din ve kültürü için de anadili önemli rol oynamaktadır. Ayrıca

⁶⁸ Kværne&Vogt, *Religions leksikon*, 169; Vogt, "İslam", 620.

⁶⁹ Vogt, *Kommet for Å Bli*, 225; Rasmussen, "Religion i Norge", 241.

⁷⁰ Vogt, "İslam", 620.

⁷¹ Norveç İstatistik Kurumu, <http://www.ssb.no>.

⁷² Christensen, E. G., *Fremstillingen av Den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst*, Oslo, Universitetet i Oslo Press, 2010, 36, 37; Larson, *Islam in the Nordic and Baltic Countries*, 5.

içinde bulunduğu aile ve akraba çevresinde kendi ana dili konuşulduğu için de ona ihtiyaç duymaktadır. Kaldı ki anadilini iyi bilmeyen bir gencin kendi milli ve dini kültürünü de yetirince koruyamayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla çocuklar hem Norveççeyi hem de kendi ana dilini öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu iki dilin dışında ayrıca okullarda ikinci bir yabancı dil olarak İngilizceyi de öğrenmeye mecbur tutulmaktadır. Kısaca çocuklar, Norveççe, İngilizce ve kendi anadili olmak üzere üç dili öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu üç dili öğrenmek için boğuşan çocukların büyük çoğunluğu ise bunda pek başarılı olamamaktadır. Gerek kendi dilini gerekse Norveççeyi yeterince öğrenemeyen Müslüman çocukların büyük bir çoğunluğu kültür ve dil farklılığı sebebiyle Norveç eğitim sistemine yeterli ölçüde uyum sağlayamamakta, bu nedenle temel eğitimden yeteri derecede istifade edememekte ve içinde bulunduğu arkadaş ve okul çevresine uyum sağlayamamaktadır. Bu durum aynı zamanda Müslüman çocukların yaşadığı toplum içinde ve bilhassa okul ve arkadaş çevresinde kendilerini yabancı hissetmelerine ve kimlik bunalımı yaşamalarına da neden olmaktadır. Aile ve akraba çevresinde Müslüman kültürü ile yetişen gençler, okul ve arkadaş çevresinde yabancı kültür (Hıristiyan Batı kültürü) ile muhatap olmaktadır. Bir tarafta aile ortamında kendi ana dilini konuşmakta ve kendi kültürünü yaşamakta, diğer tarafta yabancı dil ve kültürün etkisi altında kalmaktadırlar. Bir diğer ifadeyle gençler kendilerini hem dinî hem de kültürel anlamda iki farklı dünya içinde bulmaktadırlar. Bu iki ayrı dünya arasında yaşamak zorunda kalan Müslüman gençlerin çoğunluğu ne kendi dilini, kültürünü ve dinini ne de içinde yaşadığı toplumun dilini ve kültürünü tam olarak bilememektedir. Bu durum gençleri zihinsel ve kültürel bakımdan olumsuz etkilemekte ve onların kimlik bunalımına girmelerine ve iki kültür arasında bocalamalarına neden olmaktadır.

2.7. Müslümanların Yaşadığı Bölgeler

Norveç genelinde toplam 182.826 kayıtlı Müslüman göçmen bulunmaktadır. Bunların yarısından fazlası Oslo ve Akershus bölgesinde yaşamaktadır. Müslüman göçmenlerin yoğunlukta olduğu diğer bölgelerin başında ise Østfold, Oppland, Buskerud, Vestfold/Telemark, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, MøreogRomsdal, Hedmark gelmektedir. Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu Norveç illerini ise Oslo, Drammen, Moss, Stavanger, Kristiansand, Trondheim ve Bergen temsil etmektedir.⁷³

KAYNAKÇA

- Christensen, E. G., (2010), *Fremstillingen av Den Andre i en Norsk-Muslimsk Kontekst*, Oslo: Universitetet i Oslo Press.
- Çiçek, H., (2012), "Norveç Yerel Vergi Sistemi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 8, S.16, S. 201-222.
- Eidsvåg, I, & Lindholm, T., & Sveen, B., (2004), "The Emergence of Interfaith Dialogue: The

⁷³ Norveç İstatistik Kurumu: <https://www.ssb.no>.

- Norwegian Experience”, *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook* (ed. T. Lindholm v.dğr.), Hollanda: Koninklijke Brill, S. 777-789.
- Ellingsen, E. & Mac Donald, K., (2005), *Stein Pa Stein: Norsk-Somali Ordliste*, Oslo: J.W. Cappelen Forlag AS.
- Ellingsen, T., (1997), *Reformeasjonen i Norge*, Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jacobsen, C. & Leirvik, O., (2012), “Norway”, *Yearbook of Muslims in Europe* (ed. Nielsen, J., v.dğr.), Lon.: Brill/Leiden, C. 4, S. 441-454.
- Jacobsen, C. M., (2008), “Theory And Politics In Research On Muslim Immigrants In Norway”, *Journal for the Scientific Study of Islam*, C. 3, S. 2, S. 27-52.
- Kværne, P. & Vogt, K., (2002), *Religionsleksikon*, Oslo: Cappelen Akademisk.
- Leirvik, O. B., (2014), “Muslims in Norway: Value Discourses and Interreligious Dialogue”, *Tidsskrift for Islam forskning*, C.8, S. 1, S. 137-161.
- Leirvik, O., (2003), “Islam and Christian-Muslim Relations in Norway”, *Islamochristiana*, S. 29, S. 121-140.
- Libæk, I., Stenersen, Ø., (2003), *The History of Norway: From The Ice Age to Today*, Oslo: Dinamo Forlag.
- Lødemel, I., v.dğr., (2001), *Social Policies in Norway: Processes, Structures and Implementation Mechanisms*, New York: United Nations.
- Magerøy, H., (2005), “Nordisk Religion”, *Store Norske Leksikon* (ed. P. Henriksen v.dğ., Oslo: Kunnskap sforlaget, C. 11, S. 181-182.
- Minken, A., (2009), *Tatere i Norden for 1850 Sosio – Økonomiske Og Etniske Fortolk-ningsmodeller*, Doktor Tezi, Tromsø: Universitetet I Tromsø.
- Minken, A., (2008), “En studie av taterne skultur i Norge”, *Norsk Senter For Barne forskning*, S. 29-44
- Mogstad, S. D. & Jensen, J. A., (2008), *Evaluering av Trosopplæringsformen Samisk Trosopplærings*, Oslo: Arbeids fellesskapet, Delrapport.
- Nielsen, J. S., (2004), *Muslims in Western Europe*, Edinburgh, Ed.: University Press.
- Norveç İstatistik Kurumu: <https://www.ssb.no> (SET: 23.01.2021).
- Norveç Parlamentosu: <https://www.stortinget.no> (SET: 23.01.2021).
- Øvind, S. & Libæk, I., (2003), *The History of Norway*, Oslo, Dinamo Forlag.
- Önal, R., (2016), *Avrupa’da İslam ve Müslüman Azınlıklar*, Bursa, Emin Yay.,
- Önal, R., (2018), “İslamofobi Bağlamında İslam Karşısı Söylemlerin Batı dünyasındaki Yansımaları: Norveç Örneği”, *Kader*, C.16, S. 2, S. 373-403.
- Biçer, R., & Dalkılıç, M., (2014), “Etnik Barış Bağlamında Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla Sosyal İlişkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C. 69, S. 119-153.
- Rasmussen, T., (2005), “Religion i Norge”, *Store Norske Leksikon* (ed. Henriksen, P., v.dğ.), Oslo: Kunnskaps forlaget, C. 11, S. 240-243.
- Riste, O., (2001), *Norway’s Foreign Relations-A History*, Oslo: Universitets forlaget.
- Solberg, B., (2006), “Vikingtiden”, *Store Norske Leksikon* (ed. Henriksen, P., v.dğ.), Oslo: Kunnskap sforlaget, C. 15, S. 382-383.
- Steinsland, G., (1995), “Hvordan Ble Hedendommen Utfordret Og Pavirket Av Kris-

- tendommen”, *Motet Mellom Hedendom Og Kristendoom i Norge* (ed. Hans, L.), Oslo: Universitet sforlaget.
- Stensvold, A., (2005), “Kultur Kamp: Religiøs Kultur Og Motkultur”, *Norges Religions Historie* (ed. Amundsen, A. B.), Oslo: Universitet sforlaget, S. 370-372.
- Stensvold, A., (2005), “Religiøs Pluralisme”, *Norges Religions Historie* (ed. Arne Bugge Amundsen), Oslo: Universitet sforlaget, 474-490.
- Thusen, P. & Røvik, S., (2006), “Norge”, *Store Norske Leksikon* (ed. Henriksen, P. vdğ.), Oslo: Kunsskap sforlaget, C. 11, S. 210-337.
- Toker, C., (2003), “Norveç Yönetim Sistemi”, *21. Yüzyılda Yönetim* (ed. Nidas, K.), Ank.: Stratejik Araştırmalar Başkanlığı Yay., S. 337-355.
- Tronstad, K. R., (2008), “Religion”, *Levekår blantinn vandrerne i Norge 2005/2006-Rapporter 2008/5*, Statistisk Sentralbyrå.
- Vogt, K., (2012), “Ikke Prester, Men Lærde: Shia-Muslimske Ledere i Norge”, *Religiøse Ledere* (ed. Døvink, C. A. & Thorbjørnsrud, B.), Oslo: Universitet sforlag.
- Vogt, K., (2008), *Islam På Norsk-Moskeer Og Muslimske Organisasjoner i Norge*, Oslo: Cappelen Damm AS.
- Vogt, K., (1995), *Kommetfor Å Bli*, Oslo: Cappelens Forlag As.
- Vogt, K., (2005), “Islam”, *Store Norske Leksikon* (ed. Henriksen, P., v.dğ.), Oslo: Kunsskap sforlaget, C. 7, S. 617-623
- Yürükel, S. M., (2005), *Soykırımlar Tarihi I*, Near East Publishing.